

ha to 5540 ha. Area of rape in Cherkassy region decreased from 48,235 ha (2007) to 34,552 ha (2010), respectively the flax of 2007.8 hectares to 816.1 hectares. The smallest area of rape 858 hectares sown oilseed rape and flax oil 190 hectares were in Chernobaevskiy region in 2010. The maximum profit of sunflower 34845.4 thousand UAH obtained in Chernobaevskiy region in 2010, the profitability of 76.6%. At the Uman district in 2010 for soybeans received the highest net profit in 2831 thousand UAH, profitability 83% and rape 20100.8 thousand UAH in return 80.9% in 2008.

УДК 338.43:631.11.009.12:005.44(477)

В. Ю. ІЛЬІН, докторант

Луганський національний аграрний університет,

м. Луганськ

e-mail: illin_lnau@rambler

ОПТИМІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПАРАМЕТРІВ ФОРМУВАНЬ В АГРОБІЗНЕСІ

У статті характеризується сучасна структура аграрного сектору України, розкриваються особливості господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств населення. Запропоновані заходи державної політики, реалізація яких сприятиме підвищенню основних параметрів формувань в агробізнесі.

Вступ. Аграрний сектор – важливий сектор національної економіки, який об'єднує різні види економічної діяльності щодо виробництва сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, а також доставки їх до кінцевого споживача. В агропромисловому комплексі формується близько 17 % ВВП, він є одним з основних бюджетоутворюючих та експортоорієнтованих секторів національної економіки.

Виробництво сільськогосподарської продукції, природно, посідає центральне місце в українському аграрному секторі. Посткризове відновлення економіки України вимагає розвитку аграрного виробництва на інтенсивній основі, що дозволить забезпечити продовольчу безпеку країни, гарантуючи кожній особі можливість повноцінного раціонального харчування якісними та безпечними продуктами харчування, а також реалізувати конкурентні переваги країни на світових ринках продовольства.

Теоретичною і методологічною основою дослідження послужили сучасні наукознавчі підходи, що до аналізу досліджуваних проблем, публікації вітчизняних вчених, таких як О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко, В. Скороход [3, 4]. Збір, обробка і узагальнення обширного фактичного і статистичного матеріалу базувалися на використанні мною методів історичного і порівняльного економічного аналізу.

Мета статті - охарактеризувати сучасну структуру аграрного сектору України, розкрити особливості господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств населення. Запропонувати заходи, реалізація яких сприятиме підвищенню економічної ефективності господарювання аграрних формувань.

Результати досліджень. Світові тенденції щодо зростання попиту на сільськогосподарську продукцію, а також високий рівень забезпеченості трудовими та природно-кліматичними ресурсами України спонукають до прискорення реформування аграрного сектору і нарощування виробництва високоякісних і доступних продуктів харчування. При цьому розвиток вітчизняного аграрного сектору значною мірою залежить від ефективності організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування.

У 2010 р. в Україні виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тис. аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували 21,6 млн га сільськогосподарських угідь, з яких орендовані становили 19,4 млн га або майже 90 %. Структура використання сільгоспугідь (рис. 1) свідчить, що найбільшу площу земель обробляють господарські товариства (49,1 %) -

спадкоємці колективних сільськогосподарських підприємств (КСП), які, в свою чергу, були створені в результаті реформування колгоспів та радгоспів.

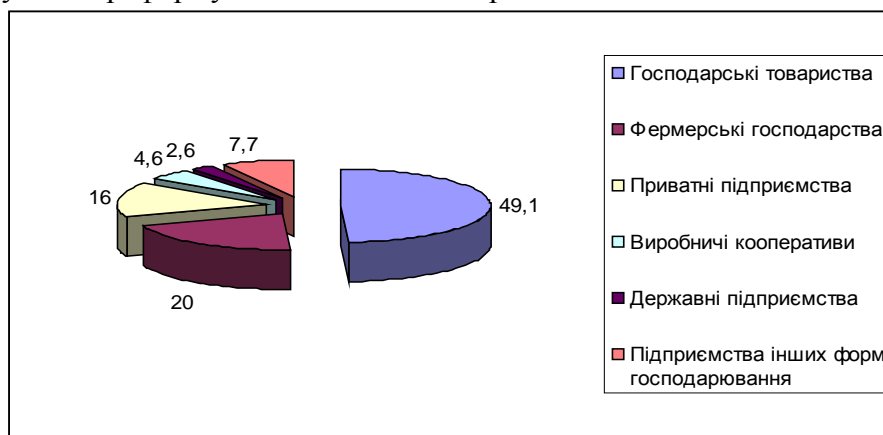

Рис. 1. Структура використання сільгоспугідь сільськогосподарськими підприємствами в Україні у 2010 р. [1]

Більшість сільгоспідприємств мають невелику площу землекористування. У 2010 р. налічувалось 28454 сільськогосподарських підприємств з площею сільськогосподарських угідь до 50 га, що становить 50,3 % загальної їх кількості (рис. 2). Середня площа сільськогосподарських угідь цієї групи підприємств становила 161,6 га. Ці підприємства в цілому використовували 646,3 тис. га сільськогосподарських угідь.

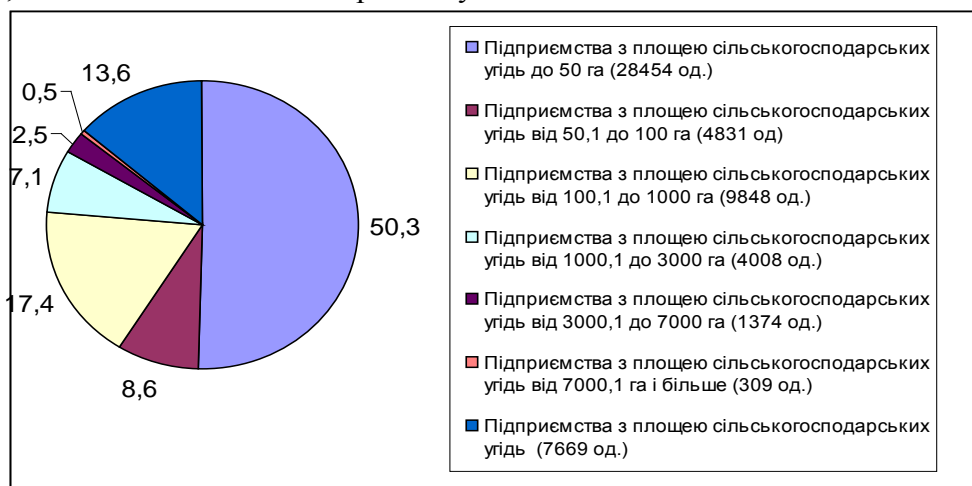

Рис. 2. Питома вага сільськогосподарських підприємств за площею угідь у загальній кількості сільгоспідприємств в Україні у 2010 р. [1]

Разом з тим, у 309 сільськогосподарських підприємствах (0,5 % від загальної їх кількості) використовувалось по 7000 га і більше сільгоспугідь. Ці підприємства в цілому використовували 18,3 % загальної площі сільськогосподарських угідь. З одного боку, збільшення площі землекористування аграрних формувань сприяє підвищенню ефективності сільськогосподарської діяльності, адже на великих площах можна більш раціонально використовувати земельні ресурси, підвищити культуру землеробства та впроваджувати новітні досягнення науково-технічного прогресу. З іншого ж – найчастіше такі землекористувачі не зацікавлені у розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, де розташовані земельні площі, і працевлаштуванні місцевих жителів. Крім того, загрози значної концентрації землі у власності крупних господарюючих суб'єктів (агрохолдингів) полягають у монополізації окремих сегментів аграрного ринку; нехтуванні заходами щодо охорони земель та збереження родючості ґрунтів; переважанні вирощування високорентабельних, експортоорієнтованих культур та монокультур переважно зернової та олійної груп, виробництво яких легко піддається механізації; відмові від виробництва трудомістких, зокрема овочевих культур.

Переважаючою організаційно-правовою формою господарювання на селі згідно рис. 3 є фермерські господарства, частка яких у загальній чисельності становить 73,8 %.

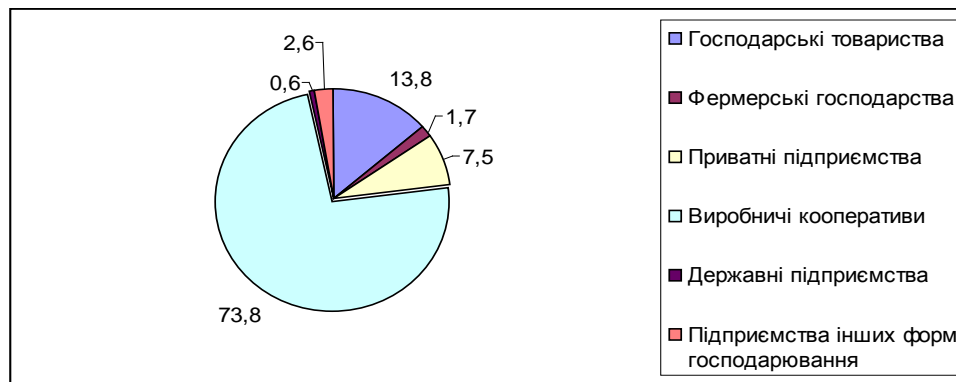

Рис. 3. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за різними організаційно-правовими формами господарювання в Україні у 2010 р. [1]

На 1 січня 2011 р. налічувалось понад 41,5 тис. фермерських господарств, у власності та користуванні яких перебувало 4,3 млн га сільгоспугідь, з них 4,2 млн га ріллі. Середній розмір фермерських наділів у 2010 р. становив 103,3 га.

Нині обліковується 4,3 тис. фермерських господарств (10,4 % їхньої загальної кількості), які взагалі не мають сільськогосподарських угідь. 74,4 % фермерських господарств за розмірами землекористування є дрібними і мають до 100 га сільськогосподарських угідь кожне. 712 фермерських господарств (1,8 %) використовують від 1000 до 4000 га сільгоспугідь кожне. Лише 58 фермерських господарств країни (0,1 %) мають землекористування, які перевищують 4000 га кожне.

У 2010 р. 84,8 % валової продукції фермерських господарств становила продукція рослинництва. Понад 60 % посівних площ фермерські господарства використовували для вирощування зернових культур. Картопля, овочі та продовольчі баштанні культури культивуються ними менш ніж на 0,9 % посівних площ. Близько 25 % посівної площі фермерами було відведено під посіви соняшнику (тоді як науково рекомендована насиченість посівних площ соняшником, наприклад, для степової зони країни не повинна перевищувати 12 %). Причому соняшник фермери розміщують на своїх полях через кожні 3-4 роки, замість рекомендованих 7 років.

Аналіз основних показників економічної діяльності сільськогосподарських підприємств (без фермерських господарств) за 2008–2010 рр. (табл. 1) свідчить, що для всіх видів підприємств за цей період характерне збільшення чистого доходу від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, що пояснюється сприятливою ринковою кон'юнктурою та зростанням цін на сільськогосподарську продукцію.

Водночас, зростає собівартість продукції сільського господарства через негативну тенденцію останніх років щодо підвищення цін на паливно-мастильні матеріали, добрива, насіння та техніку. За аналізований період у всіх видах сільгосппідприємств зменшилась чисельність працівників. Значною мірою це пов'язано із удосконаленням техніко-технологічних операцій щодо виробництва продукції та автоматизації окремих виробничих процесів, що призводить до зменшення потреб у працівниках. Такі процеси характерні для крупних фінансовостійких підприємств, які мають можливості впроваджувати у практику господарювання новітні науково-технічні розробки.

Переважаюча більшість сільськогосподарських підприємств фінансово не спроможна запроваджувати нові технології й нині широко використовує у виробничих процесах ручну працю, яка є фізично важкою і не вимагає від працівників високої кваліфікації. Відповідно низьким є рівень оплати праці (у 2010 р. середньомісячна заробітна плата у сільськогосподарському виробництві була на рівні 1430 грн, тоді як у середньому в Україні – 2239 грн.), що призводить до відтоку робочої сили до інших секторів економіки.

Загальні характеристики сільськогосподарських підприємств за 2008–2010 рр.
(розраховано за даними Державної служби статистики України)

Показники	2008 рік				2009 рік				2010 рік						
	Господарські товариства	Приватні с-г підприємства	Виробничі кооперативи	Інші підприємства	Державні с-г підприємства	Господарські товариства	Приватні с-г підприємства	Виробничі кооперативи	Інші підприємства	Державні с-г підприємства	Господарські товариства	Приватні с-г підприємства	Виробничі кооперативи	Інші підприємства	Державні с-г підприємства
Кількість підприємств, од.	5062	2928	708	315	271	5017	3024	629	304	275	4956	3089	551	305	279
Середньооблікова чисельність працівників, зайнятих у с-г виробництві, осіб	357783	118118	49843	37328	27352	326816	109577	42139	30869	25746	324326	103742	37274	29015	23821
Площа с-г угідь, тис. га	10605,6	4838,2	1145,2	943	635,4	10720	4936,3	1025,1	918,3	625,4	11107,9	4923,4	941,3	895,5	585,7
Чистий дохід (виручка) від реалізації с-г продукції та послуг, млн. грн.	32546	10293,7	2136,7	2620	1081,5	41663,9	12828,8	2206,3	3340,2	1143,9	51404,1	16819,6	2454,9	3553,1	1359
У т. ч. с-г продукції	30811,8	9813,1	2048,5	2480,5	1012,6	40012,6	12364,7	2133	3219,9	1075,7	49693,4	16386,2	2391	3405,1	1257,6
Прибуток, збиток від реалізації с-г продукції та послуг, млн. грн.	3526,1	1508,2	229,4	191,4	7	4881,5	1819,5	132,1	393,6	-15,7	8463,6	3625,3	265	617,1	11,1
У т. ч. від реалізації с-г продукції	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	н.д.	4829,2	1786,5	126,7	392,5	-14,9	8286,9	3568,5	265,1	615,3	14,7
Рівень рентабельності (збитковості) с-г діяльності, %	12,6	17,8	12,1	7,2	0,5	13,3	16,5	6,4	13,4	-1,4	19,7	27,5	12,1	21	0,8
У т. ч. рівень рентабельності с-г виробництва	12,9	18,2	12,6	8,4	0,7	13,7	16,9	6,3	13,9	-1,4	20	27,8	12,5	22,1	1,2
Повна собівартість продукції сільського господарства	27285,7	8304,9	1819,2	2289,1	1005,5	35183,4	10578,2	2006,3	2827,4	1090,6	41406,5	12817,7	2125,9	2789,8	1242,9
Частка підприємства, які отримали прибуток від реалізації продукції сільського господарства, %	61,8	71,7	54,6	59,1	42,9	61,2	72	46	59,7	47,4	70,4	82,1	60,7	69,5	52,2
Частка підприємства, які отримали збиток від реалізації продукції сільського господарства, %	38,2	28,3	45,4	40,9	57,1	38,8	28	54	40,3	52,6	29,6	17,9	39,3	30,5	47,8

Серед сільськогосподарських підприємств найбільшого поширення на селі одержали господарські товариства. І хоча останнім часом їх загальна кількість поступово зменшується (з 5062 до 4956 од. протягом 2008–2010 рр.), вони залишаються потужними учасниками на аграрному ринку, оскільки певною мірою зберегли ресурсну базу КСП, що дозволяє їм вести прибуткове господарювання. Натомість, високий рівень зношеності матеріально-технічної бази, а також застарілість основних фондів призводять до значних простоїв техніки через поломки та втрати при збиранні й зберіганні урожаю, що в кінцевому підсумку відображається на собівартості виробництва продукції, яка у 2010 р. була найвищою серед інших сільськогосподарських підприємств.

В Україні існує окремий вид виробників сільськогосподарської продукції – особисті селянські господарства (ОСГ), які займаються сільськогосподарською діяльністю як підсобним видом внаслідок давніх традицій українського селянства. У 2010 р. кількість особистих селянських господарств становила 4 млн. 540 тис. із середньою площею земельних ділянок 1,47 га, з яких 0,19 га використовується для будівництва та обслуговування житлового будинку. Лише 5,2 % господарств мають у приватній власності сільськогосподарську техніку.

При цьому низький рівень прибутковості виробництва окремих видів продукції (насамперед, тваринницької) сприяв перерозподілу структури утримання та виробництва продукції (особливо ВРХ) на користь господарств населення, що є вкрай негативним явищем з точки зору забезпечення продовольчої безпеки держави, оскільки ОСГ не спроможні виробляти товарну сертифіковану продукцію високої якості.

Головна особливість господарств населення полягає у тому, що вони не є юридичними особами. Так, Законом України „Про особисте селянське господарство” [2] визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства – особливого виду господарської діяльності, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Для того щоб проаналізувати ефективність використання сільськогосподарських угідь по основних країнах світу розглянемо (табл. 2).

Таблиця 2

Ефективність використання сільськогосподарських угідь [5]

Країни	Валова продукція сільськогосподарства на 1 га сільгоспугідь, євро	Землемісткість, га/1000 євро валової продукції
Україна	268,7	3,72
Євросоюз – 15 країн	2189,2	0,46
Німеччина	2442,6	0,41
Франція	2188,0	0,46
Чехія	899,0	1,11
Польща	783,9	1,28
Болгарія	685,1	1,46

Вітчизняні аграрні формування мають значний потенціал для підвищення ефективності господарської діяльності та нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки в Україні у порівнянні з 15 країнами ЄС вартісний показник виробництва валової продукції на одиницю угідь сільськогосподарського призначення у 8 разів нижчий, а землемісткість – у 8 разів вища.

Висновки. Підвищення ефективності господарювання аграрних формувань передбачає формування сприятливого середовища для повноцінного розвитку всіх організаційно-правових форм сільськогосподарського землекористування, що дозволить найповніше реалі-

зувати соціально-економічний потенціал вітчизняного агропромислового комплексу як для забезпечення продовольчої безпеки країни, так і для розвитку сільських територій. Стратегічними напрямками підвищення ефективності господарювання аграрних формувань мають бути наступні.

1. Стимулювання розвитку кооперативів ОСГ шляхом організації консультативних послуг сільському населенню з питань розвитку та функціонування сільськогосподарських кооперативів, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи членам ОСГ щодо конкурентних переваг впровадження їх діяльності у складі кооперативів.

2. Посилення контролю з боку Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель, Державної екологічної інспекції, Державної служби охорони родючості ґрунтів за виконанням сільськогосподарськими підприємствами вимог Закону України № 962-IV від 19.06.2003 р. „Про охорону земель” щодо раціональної організації сівозмін та екологічних вимог.

3. Надання державних гарантій та запровадження пільгового довгострокового кредитування сільськогосподарських товаровиробників при придбанні ними сільськогосподарської техніки, зберіганні та транспортуванні продукції до кінцевого споживача.

4. Розроблення Міністерством аграрної політики і продовольства спільно з Національною Академією аграрних наук України Програми підтримки розвитку конкурентоспроможного фермерства.

5. Стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, яка має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки держави (овочевої продукції, продукції тваринництва) шляхом надання фермерам та кооперативам фермерів державних дотацій.

Список використаних літературних джерел

1. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс].- <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Закон України „Про особисте селянське господарство” // Голос України. – 2003. – № 112. – 19 черв. [Електронний ресурс].- <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.

3. Русан В., Юрченко А. „Щодо важелів сприяння оновленню матеріально-технічної бази аграрних підприємств”. [Електронний ресурс].- <http://www.niss.gov.ua>

4. Собкевич О., Юрченко А. „Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України” [Електронний ресурс].- <http://www.niss.gov.ua/articles/524/>

5. Трегобчук В.М Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері: Наукова доповідь / Скурська Н.М., Яровий В.Д., Прадун В.П. – К.: Об'єднаний ін-т економіки, 2004. – С. 42.

Аннотація. В статті характеризується сучасна структура аграрного сектора України, розкриваються особливості господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, фермерських і личних подсобних господарств населення. Предложено заходи, реалізація яких буде сприяти підвищенню основних параметрів формування аграрного бізнесу.

Annotation. The article is characterized by a modern structure of the agrarian sector of Ukraine, revealed features of the economic activity of agricultural enterprises, farms and private farms of the population. The measures, whose implementation will contribute to the basic parameters of units in agribusiness.